

MINYA KÁROLY

RENDSZERVÁLTÁS – NORMAVÁLTÁS

SEGÉDKÖNYVEK
A NYELVÉSZET TANULMÁNYOZÁSÁHOZ XLV.

MINYA KÁROLY

RENDSZERVÁLTÁS – NORMAVÁLTÁS

*A magyar nyelvűvelés története, elvei és vitái
1989-től napjainkig*

TINTA KÖNYVKIADÓ
BUDAPEST, 2005

SEGÉDKÖNYVEK A NYELVÉSZET TANULMÁNYOZÁSÁHOZ XLV.

Sorozatszerkesztő:
KISS GÁBOR

A kutatás részben az OTKA T 43725
A magyar nyelv az informatika korában – Nyelvstratégiai kutatások
című program keretében folyt.

A könyv megjelenését támogatta
az MTA Bolyai János kutatási ösztöndíja,
a Nyíregyházi Főiskola Tudományos Bizottsága,
a Nyíregyházi Főiskola Bölcsészettudományi és Művészeti Főiskolai Karának
Tudományos Bizottsága,
a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Tudományos Közalapítvány,
a Piac- és Vagyonkezelő Kft. (Nyíregyháza)

Lektorok:
BALÁZS GÉZA
GRÉTSY LÁSZLÓ

ISSN 1419-6603
ISBN 963 7094 38 5

© TINTA Könyvkiadó, 2005
© Minya Károly, 2005

A kiadásért felelős
a TINTA Könyvkiadó igazgatója
Felelős szerkesztő: Hidalmási Anna
Műszaki szerkesztő: Bagu László

TARTALOM

ELŐSZÓ	9
I. A NYELVMŰVELÉS ELMÉLETE ÉS VITÁI	11
1. Nyelvművelés, nyelvi norma, nyelvhelyesség, nyelvi sztenderd	11
A nyelvművelés fogalma	11
Hány nyelvi norma létezik?	12
A kommunikációs szemléletű nyelvművelés	14
A nyelvi norma és a szépirodalom viszonya	18
A nyelvi sztenderd és a nyelvi tervezés	19
2. Több központú vagy egy központú a magyar nyelv normája?	21
A különbözőség egysége	21
Tantervi cél: a köznyelv elsajátíttatása	22
Nyelvi provincializálódás és asszimilálódás?	23
Társadalmi széttagolódás, kétnyelvűség, nyelvpolitikai nyomás	23
Váltás a szlovákiai magyarról „egyetemes magyarra”	23
Nyelvi ideálok propagálása kudarcra ítélten = nyelvművelés?	24
Fontos feladat: a nyelvhasználatnak az igényes normához igazítása	25
Nyelvművelés együttműködésben	25
Kétes értékű nyelvérték és ad hoc módon tallózott adatok alapján hozott döntés = nyelvművelés?	26
Magyarországi nyelvművelők ne foglaljanak állást a határon túli magyarok nyelvi dolgaiban!	27
Tévképzet az ötvenes években: osztály nélküli társadalom nyelvi- nyelvhasználati különbségek nélkül	28
A magánérinkezés széles tartományai közvetlenül nem tartozhatnak a nyelvművelés illetékességi körébe	29
Van-e egyáltalán ellentét? Félig üres vagy félig tele van a pohár?	30
A nyelvművelés etikája: névtelenül kialakul-e a hiba elkövetőjében a vétkeesség tudata?	30
Nyelvpolitikai kérdések – korpusztervezési feladatok	31
A strukturalista alapvetésű nyelvművelés és az antropológiai alapvetésű nyelvi tervezés	32
A közös normatudat szétlazítása nem lehet cél	33
Plurális kultúra és nyelv	34
Hiányzik az állami nyelvpolitika	34
A magyar nyelv állami változatai	35
A magyar nemzetudatot ne forgácsoljuk szét anyanyelvünkben!	36
3. Sajtóvita a nyelvművelésről 1997-ben (A „nyilatkozatháború”)	37

4. A reklámyelv- és felirattörvény megszületése, vitája és elfogadottsága	47
A törvény megszületése	47
A parlamenti vita	49
A sajtóvita	51
A törvény elfogadottsága	53
5. Van-e szükség nyelvművelésre?	56
Vita a nyelvművelők és a nyelvtervezők között	56
A nyelvművelés és nyelvtervezés vélt különbségei	59
A nyelvművelés-kritika kritikája	61
6. A nyelvművelés gyakorlata és etikája	62
7. Egy pillantás külföldre: nyelvművelés Finnországban	65
II. NYELVMŰVELŐ SZERVEZETEK ÉS KONFERENCIÁK	67
1. Az Anyanyelvápolók Szövetsége (ASZ)	67
A szövetség megalakulása és rövid története	67
A Szép Magyar Nyelvért Alapítvány és a Lőrincze-díj	71
A Beszélni nehéz! mozgalom	73
A magyar nyelv hete	73
Anyanyelvi pályázatok	75
Az Anyanyelvápolók Szövetségének együttműködési megállapodásai	79
Anyanyelvi táborok	79
Az Anyanyelvápolók Szövetsége Ifjúsági Szervezete (ASZISZ) és a szövetségi helyi csoportok munkája	80
Az Édes Anyanyelvünk folyóirat	80
Anyanyelvi versenyek	81
Az Anyanyelvápolók Szövetségének eddig megjelent kiadványai	83
2. Az MTA Magyar Nyelvi Bizottsága	83
3. A Magyar Nyelvstratégiai Kutatócsoport	86
4. Szaknyelvi konferenciák és mozgalmak	89
A szaknyelvújítás nehézségei	89
Ankét Tudomány és anyanyelv címmel Nyíregyházán	92
Egyéb szaknyelvi konferenciák	93
5. Egyéb rendezvények, szervezetek, egyesületek	95
6. A nyelvművelés publikus színterei: műsorok, rovatok	98
7. Nem az utolsó szó jogán... ..	98
III. IRODALOM, MELLÉKLETEK, NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ	99
1. Felhasznált szakirodalom	99
2. Nyelvműveléssel, helyesírással, nyelvhelyességgel, nyelvi tervezéssel kapcsolatos könyvek 1990 óta határon innen és túlról	102
3. Mellékletek	105
Parti Nagy Lajos: Sárbogárdi Jolán: A test angyala (részlet)	105
Háy János: A Herner Ferike faterja (részlet)	107

Kárpáti Péter: Tótféri Avagy hogy született a világhőse, kinek keresztanyja a Szempétör volt (részlet)	109
Nyilatkozat	110
Levélféle Hajdú Péter akadémikushoz	112
A Tudomány és anyanyelv ankét résztvevőinek ajánlásai	115
2001. évi XCVI. törvény a gazdasági reklámok és üzletfeliratok, továbbá egyes közérdekű közlemények magyar nyelvű közzétételéről	118
Kinek kell nyelvtörvény?	121
Nyelvtörvény	123
Van-e szükség nyelvművelésre? Beszélgetés Sándor Klára főiskolai tanárral	124
Hogyan érvényes ma a nyelvművelés? Kell-e nyelvművelés? Van szükség nyelvművelésre! Felelet Sándor Klárának	131
Nyelvművelésünk jelenéről és jövőjéről – három tételben	137
Az IX. Anyanyelvi Konferencia Hungarológia szekciójának ajánlásai különös tekintettel az AK intézménypótló, iránymutató jellegére	141
4. Név- és tárgymutató	144

ELŐSZÓ

A magyar nyelv-művelés-történet legjelentősebb eseményeit 1989-ig a Fábíán Pál és Lőrincze Lajos által írt *Nyelv-művelés* című jegyzet mutatja be (Tankönyvkiadó, Budapest, 1988). Az azóta eltelt évtized bővelkedik eseményekben. Erdemes számba venni, milyen viták bontakoztak ki e tárgykörben, milyen szervezetek jöttek létre, milyen konferenciákat rendeztek.

Az ezredfordulót megelőző évtized nemcsak a politikában és a társadalmi életben hozott óriási változásokat, hanem maga a nyelvhasználat és a nyelv-művelés is mozgalmas időszakot élt át. A nyelv-művelésben természetesen változás és hangsúlyeltolódás van. Ahogy Grétsy László megfogalmazta: a nyelv-művelés elvei korszerűsödtek, de a szelleme nem változott. Nagyon fontos a társadalmi megítélése, alakulása is. Kemény Gábor a jelen időszakot, az eltelt bő egy évtizedet ekképp jellemzi: rendszerváltás után és normaváltás közben vagyunk. Az utóbbi időben – talán éppen a hajdani egyenszűrkéségnek az ellenhatásaként, tagadásaként – mindinkább teret nyert a közéleti nyelvhasználatban az oldottság, a könnyedség (Kemény 1993: 416–417).

Állandó kérdés a nyelv-művelés szerepe, valamint a nyelv-művelés és a nyelvtudomány viszonya. Bár nyilvánvaló, hogy az előbbi tudatosan vállalt gyakorlati tevékenység, s a kettő egymásrautaltsága egyértelmű, mégis felvetődnek kérdések, kételyek. Ez a könyv választ erre nem ad(hat), döntőbíró sem kíván lenni, elsődleges célja az, hogy az olvasó elé tárja a véleményeket és a véleménykülönbségeket. Olvashatók a különböző polémiák, diskurzusok: a nyilatkozatháborútól a többközpontúság kérdéséig, a nyelv-művelés szükségességéig a megkérdőjelezéséig a felirattörvényig. Mind-mind olyan probléma, amely közvetve hatással van a társadalom egészére.

A könyv tálal, az olvasóval alkotatja meg a véleményt, a vitákban melyik álláspont számára az elfogadhatóbb, illetve az is előfordulhat, hogy az egyik fél véleményéből ez, a másik fél véleményéből az tűnik helytállóknak. Az olvasók aktivizálására, egyéni álláspontjának a kialakítására szolgál az is, hogy a könyv végén a mellékletekben eredeti dokumentumokat olvashatnak. Sokféle igazság létezik, ezzel lehet szembesülni s dönteni. Ezzel a módszerrel látom elérhetőnek azt, hogy tompítsam a vitát, nem fekete-fehér, egyértelmű igen vagy nem a válasz és a megítélés lehetősége.

Az anyag feldolgozása során feltétlen szem előtt tartottam a pártatlanságot, az objektivitást és a tényszerűséget; nem kívánom a szűkebb nyelvész berkekben fel-fellángoló vitát „tűzzé” növelni. Ha valakit részletesebben érdekel egy-egy gondolat teljes kifejtése, akkor elolvashatja az eredeti tanulmányt.

Ez a könyv igyekszik számba venni a különböző írott források alapján azokat a konferenciákat, tanácskozásokat, ankétokat, rendezvényeket, amelyek a nyelv és a társadalom közötti kapcsolatok ápolását szolgálták. Ezen konferenciák tartalmi kivonatai, tanulságai a nyelv-művelés elméletének módosulásait, új irányvonalait is kirajzolják.

Bízom abban, hogy a kötet nemcsak a (felső)oktatásban hasznosítható majd akár jegyzetként a nyelv-művelés-történet legújabb fejezetének tanulmányozása során (ezért

didaktikusabb a tagolásában és címadási technikájában), hanem a nyelvész társadalmon kívül a magyartanárok, az érdeklődő nagyközönség is szívesen forgatja majd, hiszen a tudományos ismeretterjesztés jegyében és stílusában született, s ha így még érdekes olvasmánynak is bizonyul, az a szerző számára külön öröm.

Végezetül szeretnék köszönetet mondani lektoraimnak, Grétsy Lászlónak és Balázs Gézáknak alapos bírálataikért, valamint Pehő József kollégámnak tanácsaiért.

Nyíregyháza, 2005. április

A szerző